

Проте кращим гарантом невіктимної поведінки у підлітків являється уміння батьків володіти собою. Для дитини важливим є довіра до батьків, почуття захищеності в сім'ї. В основному діти сприймають ті моделі прояву або пригнічення агресії, котрим слідує їх близькі.

Проведене нами дослідження, безумовно, не є вичерпним, задля визначення ефективних засобів попередження віктимізації підлітків його необхідно продовжити та поглибити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтерс; пер. с англ. Ю.Брянцевой и Б. Красовского. – М., 1999. – 512 с.
2. Барбара Крейхли. Социальная психология агрессии / Барбара Крейхли [пер. с англ. А. Лисицина]. – СПб. : Питер, 2003. – 336 с. – (Серия «Концентрированная психология»).
3. Вакуліч Т. Психологія віктимної поведінки : [навч. посіб.] / Т. Вакуліч. – К. : Наук. світ, 2009. – 152 с.
4. Віктимологія та агресологія : [навч. посіб.] / за заг. ред. Н. Воляннюк, Г. Ложкіна. – Рівне : Принт Хауз, 2010. – 256 с.
5. Воляннюк Н. Психодіагностика та психокорекція агресивності й тривожності : [монографія] / Н. Воляннюк. – К. : ПринтЛайн, 2008. – 243 с.
6. Гуттенбюль А. Зловещее очарование насилия: профилактика детской агрессивности и жестокости и борьба с ними / А. Гуттенбюль; пер. с нем. Н. Скородума. – СПб. : Академический проект, 2000. – 222 с.
7. Енциклопедія батьківства: посібник з сімейного виховання / [авт. кол. за заг. ред. Є. Коваленко, С. Кириленко]. – К. : КНТ, 2008. – 592 с.
8. Казанская В. Подросток : трудности взросления: книга для психологов, педагогов, родителей / В. Казанская. – СПб. : Питер, 2006. – 240 с.
9. Кевін С. 10 помилок добрих батьків: Як їх уникнути / С. Кевін; пер. Т.Різун. – Львів : Свічадо, 2013. – 168 с. – (Серія «Порадник для батьків»).
10. Кравцова Г. Дитина і кар'єра або як бути гарними батьками, якщо Ви цілий день на роботі / Г. Кравцова. – Х. : Торсінг плюс, 2008. – 160 с.
11. Психологія сімейних взаємин: [навч. посіб.] / [М. Корольчук, П. Криворучко, В. Осьодло та ін.; за заг. ред. М. Корольчука]. – К. : Ніка-Центр, 2010. – 296 с.
12. Райт Норман Г. Як говорити, щоб діти нас слухали / Г. Райт; пер. з англ. О. Гладкого. – Львів : Свічадо, 2009. – 140 с. (Серія «Порадник для батьків»).
13. Семенюк Л. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции : [учебное пособие] / Л. Семенюк. – М. : Флинта, МПСИ, 2003. – 96 с.
14. Туляков В. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми) / В. Туляков. – Одеса : Юрид. літ., 2000. – 336 с.
15. Хархан О. Психологічні особливості віктимної поведінки підлітків / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. Хархан. – Одеса, 2006. – 20 с.

Іванна Парфанович,
канд. пед. н., доцент,
Тернопільський національний
педагогічний університету
імені Володимира Гнатюка

НАСИЛЬСТВО СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНІХ ДІВЧАТ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ВІКТИМНОГО СТАНОВИЩА У СІМ'Ї І СУСПІЛЬСТВІ

Порівнянням соціального, психолого-педагогічного розвитку й самопочуття, показників відхилень у поведінці дівчат шкільного віку виявлено залежність між соціально-психологічним становищем і проявами поведінкових девіацій. Віктимність, віктимізація, віктимна поведінка як підґрунтя поведінкових девіацій неповнолітньої, перебувають у безпосередньому взаємозв'язку з різними видами насильства. Це зумовлює необхідність пошуку новітніх ефективних шляхів профілактики насильства стосовно дівчат, покращення їх соціально-психологічного стану.

Ivanna Parfanovych

VIOLENCE AGAINST CHILDREN AS A RESULT OF VICTIM STATUS IN FAMILY AND SOCIETY

The article provides the comparative analysis of social, psychological and educational development and well-being, and of index of deviations in the behaviour of girls of school age. As a result, the correlation between socio-psychological status and manifestations of behavioural deviations are found out. Victimization and victim behaviour as a basis of behavioural deviations among minors are in direct correlation with the different types of violence. It leads to the need to find effective ways to prevent violence against women, and improve their social and psychological condition.

Порівнянням соціального становища, психолого-педагогічного розвитку й самопочуття, виражених показників відхилень у поведінці дівчат шкільного віку виявлено залежність між соціально-психологічним становищем і проявами девіацій або ж залежність поведінки дівчат різного віку від умов проживання й самопочуття. Особливе місце у погіршенні соціально-психологічних характеристик дівчат займає насильство,

що руйнує моральні, психологічні якості. Віктимність, віктимізація, віктимна поведінка неповнолітньої перебувають у безпосередньому взаємозв'язку з різними видами насильства, підходи до розуміння якого закладено у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р.

Несприятливими факторами у вихованні дівчат шкільного віку є фізичне, моральне, психоемоційне, сексуальне насильство, що має прямий вплив у різні вікові періоди. Розгляду підлягає і молодість, і зрілий вік осіб жіночої статі, оскільки їх становище в ці періоди є фоновим показником для неповнолітніх дівчат. У період молодшого шкільного віку дівчаток виділяють зневажання інтересів, нехтування потреб дитини [4]; відсутність у жінки любові до дитини [2]. Також трапляються поодинокі факти сексуального насильства щодо малолітніх та неповнолітніх. У період підлітково-юнацького формування особистості, окрім зазначених видів насильства, дівчата можуть додатково зазнати й інших примусів: насильство як результат гендерних стереотипів у суспільних відносинах, зокрема у навчальних колективах; сексуальне насильство з боку осіб чоловічої статі; словесні погрози, фізичні напади або утиски з боку ровесників-хуліганів, членів асоціальних чи прокримінальних неформальних об'єднань (за оцінкою психологів, не менше 10% неповнолітніх зазнають такого негативного впливу) [5, с. 60]. Юнацький вік дівчат можна охарактеризувати як найбільш віктимний з боку осіб чоловічої статі, неформальних груп асоціального і антисоціального спрямування.

Науковими роботами визначено наслідки насильства над дівчинкою: 1) особи, до яких жорстоко ставилися у дитинстві, упродовж життя частіше міняли сексуальних партнерів, ніж інші жінки [1, с. 58]; 2) деформація розвитку нервово-психічної системи, що проявляється у підвищеній збудливості, неувважності та врешті-решт, призводить до різноманітних травм, стресів, а іноді до усвідомлено вчиненого самій собі фізичного болю [1, с. 55]; 3) негативне ставлення до школи [1, с. 60]; 4) зростання кількості самогубств; 5) відтворення жорстокості в суспільстві [4]; 6) загострене відчуття загрози та схильність захищатися, реагуючи агресивно [7, с. 20]. Досліджено аспекти психологічного переживання насильства [3].

Соціальна напруга, фізичне перевантаження, яке створюється навколо неї, спричинює появу психоемоційного. У сукупності ці види насильства створюють так званий «невротизований» (за А. Менегетті) [6] тип жінки. Така жінка є суспільною одиницею, дотичною до базових стосунків у сім'ї, сферах виробництва й обслуговування і відповідно вносить елемент напруження у стосунки з усіма, хто довкола. Домінування такого поведінкового стереотипу жінки призводить до ще більшого загострення суспільних відносин, і така особа сама стає дестабілізуючим, десоціалізуючим фактором та прикладом для дівчат підростаючого покоління.

Упущення інституційного забезпечення профілактики девіантної поведінки дівчат може призводити до формування віктимної поведінки. Слід враховувати неоднозначність і суперечливість у трактуванні поняття «віктимність», «віктимізація», «віктимна поведінка» та узагальнено визначити зміст і трактування цих понять для якісного оперування у профілактичній роботі: *віктимність* – особистісна якість, суб'єктивна схильність стати жертвою несприятливих обставин, що виражається психологічними, фізіологічними, соціальними ознаками, вродженими і набутими у процесі соціалізації особи; *віктимізація* – процес і наслідок негативного впливу на особу, яка характеризується підвищеною віктимністю, індивідуальною схильністю стати жертвою несприятливих обставин; *віктимна поведінка* особи проявляється внаслідок дії внутрішніх (віктимність) і зовнішніх у поєднанні з внутрішніми (віктимізація і віктимності) факторами, тобто віктимність і віктимізація є передумовами віктимної поведінки.

Вивчено прояви факторів віктимізації у різні вікові періоди дівчат. Згідно наших досліджень, найбільший їх прояв спостерігається у підлітковому віці. Це пояснюється тим, що: 1) загострення психологічних суперечностей розвитку, уразливість соціального становища пов'язані з віковими фізіологічними змінами, із нерозумінням дівчатками свого стану і нездатністю адекватно реагувати на ці зміни; 2) розширюються сфери самостійної життєдіяльності неповнолітніх із відсутністю у них сформованого імунітету до всіх ризиків, які виникають; 3) у дівчаток-підлітків нестійкими є погляди, уявлення, і в той же час вони уникають опіки батьків, педагогів, а самостійно аналізувати ситуації та приймати відповідні рішення ще не готові.

На відміну від дівчат підліткового віку, дівчата-юнки більш обізнані з питань факторів ризику. Окрім знань, вони володіють чіткішими переконаннями, можуть себе відстояти. Проте розширення сфер життєдіяльності часто супроводжується посиленням факторів віктимізації, серед яких – групи і особи асоціального чи антисоціального спрямування розвитку, під вплив яких потрапляють дівчата. Більш захищеними є неповнолітні молодшого шкільного віку, щодо яких фактори віктимізації послаблені захистом і опікою з боку батьків, основних виховних інститутів. У крайніх випадках бездоглядності дівчата молодшого шкільного віку потребують вирішення питань подальшого проживання й виховання з боку державних структур.

Батьки у першу чергу повинні спрямовувати свою любов на дітей. Так, згідно аналізу проведеного анкетування 471 дівчини загальноосвітніх шкіл Тернопільської, 132 осіб – Сумської і 135 осіб – Київської

областей, навчальна діяльність дівчат, за їх свідченнями, оцінюється батьками, педагогами, наставниками у 42,4% – добре, у 43,5% – задовільно і тільки у 14,1% випадків відмінно.

Розгляд механізму формування девіантної поведінки через призму погіршення умов соціально-психологічного становища і самопочуття дівчат у сучасному суспільстві дає змогу представити алгоритм: соціальні негаразди – сімейне неблагополуччя – упущення і недоліки профілактичного впливу школи – порушення позитивних соціальних зв'язків – негативний вплив неформального середовища – деформація установок, спрямованості розвитку особистості – прояви девіантної поведінки.

На основі аналізу відповідей на питання анкети можна стверджувати, що до дівчат загальноосвітніх шкіл приміняються певні види насильницьких дій із боку осіб їхнього мікросоціального оточення: фізичних (із боку батьків – зазначили 22%, близького оточення – 28%); психічних (ровесників – 41%, учителів – 20%); емоційних (батьків – 31%, осіб протилежної статі – 3%); сексуальних – 36%. За результатами дослідження, 7,9% дівчат раннього юнацького віку визнали: щодо них мали місце явні насильницькі спроби до сексуальних стосунків із боку дорослих осіб чоловічої статі референтного оточення і 8,9% – з боку хлопців із їхнього найближчого оточення, 20,1% – відчули такі намагання з боку осіб чоловічої статі у мікросоціальному середовищі. Отже, третина дівчат стикалася з цим видом насильства; заперечили це 63,2% осіб досліджуваної категорії. Дівчатами не названо економічного насильства з боку осіб найближчого оточення.

У багатьох опитаних спостерігається нестійка позиція у колективі з одночасною недовірою до друзів, тобто вони відчувають постійний дискомфорт, психоемоційну нестабільність. Вражає і панування недовіри до друзів із одночасним бажанням їхньої дружби. За таких умов поведінка особи або залежить передусім від її власної позиції, або зумовлюється молодіжною субкультурою. Зовсім не відчували ніякого насильства 15,5% і не відповіли на це запитання 10,5% дівчат. 60% з опитуваних дівчат не вважають, що до них застосовуються будь-які насильницькі дії: вони зазначили, що у стосунках із матір'ю, батьком, у колективі, з друзями їх все влаштовує, з чого випливає, що агресивність, бійки, психологічний тиск насильством не вважають.

Дослідження стану і поширення насильства та інших факторів віктимізації у середовищі дівчат загальноосвітніх шкіл шляхом їх анкетування дало змогу зробити узагальнення. 1) Тільки третина з них більш-менш задоволені сімейною атмосферою, в якій проживають. 2) У сім'ї кожної п'ятої дівчини сімейні негаразди вирішуються через постійні сварки, конфлікти, бійки. 3) Щодо кожної п'ятої дівчини шкільного віку батько і/чи мати вдаються до жорстоких форм покарання. 4) 40,2% осіб цієї категорії населення прагнуть у стосунках із близькими людьми отримати більше поваги, розуміння, довіри. 5) Серед тих, хто визнає застосування до себе окремих видів насильства (40,3%), в основному названо фізичне, психологічне, сексуальне. 6) 4/5 (82,2%) з опитуваних дівчат зазначили, що їм невідомі шляхи попередження насильства, зокрема домашнього. 7) Мало знають дівчата шкільного віку про наявність соціальних служб у їхньому населеному пункті, які займаються профілактикою і подоланням наслідків насильства щодо осіб жіночої статі. 8) Важливим є і той факт, що 23% дівчат-підлітків у своїй сім'ї мають гострі суперечки з батьками, які спричиняють насильство, зокрема фізичне, психологічне, емоційне. 9) Існує певний психологічний розрив у стосунках між батьками і дівчатами, не всі розповідають батькам про події у їхньому житті, самі вирішують всі свої проблеми на вулиці чи у колі друзів. Це означає, що немає повної довіри до батьків, а водночас і взаєморозуміння. 10) Дівчата не усвідомлюють здійснення насильства щодо себе, проте визнають, що почувають себе дискомфортом у сім'ї, школі, серед друзів. 11) 67,3% дівчат визнали, що їм бракує любові, уваги, турботи, віри в них, ставлення з теплотою.

Про вагомість впливу факторів віктимізації на дівчат загальноосвітніх шкіл взнаємо дослідивши, чи такі явища мали місце у дівчат вихованок Мелітопольської виховної колонії – колишніх учениць загальноосвітніх закладів (80 осіб із 95 осіб станом на 01.08.2009 р.). Виявлено, що в основі девіантної поведінки більшості дівчат – вихованок колонії тією чи іншою мірою лежить погіршення соціального становища і психологічного самопочуття. Здійснення злочинів дівчатами – не випадкове явище, а, як правило, закономірний наслідок способу життя та тих обставин, у яких вони опинилися. Дівчата делінквентної поведінки своїми відповідями виявили високий ступінь агресивності інших людей. Так, постійно, щодня її відчували 10,0% із них, іноді – 78,8%. Тільки 10,7% осіб цієї категорії переконливо твердили, що такого не було. Визначити види насильства і те, від кого вони його відчували, не вдалося, оскільки неповнолітні переважно уникали відвертої відповіді на це запитання.

Порівнянням показників щодо насильства серед осіб жіночої статі різних вікових категорій (дівчат шкільного віку і жінок віком від 18 до 56 років) виявлено наступне: 1) у жінок зростає обізнаність з проявами насильства у порівнянні з дівчатами на 40%, зокрема щодо психічного, торгівлі людьми; 2) дівчата, більше ніж жінки, визнають байдуже ставлення як один з видів насильства (відповідно 60% і 20%); 3) показниками різних видів насильства серед дівчат і жінок є: фізичне – 22% і 67%, економічне – 8% і 53%, психологічне – 70% і 53% відповідно, тобто, дівчата більше, ніж жінки, відчувають психологічне насильство, а жінки у свою чергу – економічне і фізичне; 4) дівчата абсолютно нічого не знають, а жінки тільки у 53% випадків ознайомлені з діяльністю і функціонуванням основних соціальних установ, закладів та організацій, які

займаються профілактикою насильства; 5) жодна з опитуваних осіб обох категорій не зверталася у соціальні служби за допомогою, консультацією з питань насильства; 6) жінки є більш обізнаними у поняттях насильства, його видів (67%) на відміну від дівчат (58%); 7) шляхи попередження насильства відомі лише 18% дівчат і 40% жінок; 8) незважаючи на більшу обізнаність жінок щодо шляхів попередження насильства, його наявність названо у 67% сімей жінок і в 22% сімей дівчат; 9) не задоволені панування насильства у сімейній атмосфері, прагнуть щось змінити 20% жінок і 24% дівчат; 10) і жінки, і дівчата відчували на собі прояви фізичного, економічного, психологічного, морального, емоційного, сексуального У багатьох неповнолітніх життєва позиція є позитивною, чітко сформованою і самостійною. Проте деякі дівчата відчують труднощі соціалізації через соціальні негаразди й деформації як суттєві фактори віктимізації. Узагальнені показники приховують факти та безпосередні чинники, які спричиняють її девіантну поведінку. Загострення життєвої ситуації з одночасною відсутністю психоемоційної стабільності у стані особи жіночої статі призводить до соціально-педагогічної занедбаності. Залежно від превалювання тих чи інших десоціалізаційних факторів формуються різні види девіантної поведінки (аморальна, асоціальна, суїцидальна, адиктивна, протиправна).

Отже, відсутність належного інституційного забезпечення профілактики негативних суспільних явищ та сформованості відповідних індивідуально-особистісних якостей дівчат призводять до девіацій у їх поведінці. Як наслідок незадовільних умов їх розвитку й життєдіяльності, насильства стосовно них констатується віктимна поведінка, що підтверджується статистичними даними, та формування різних видів девіантної поведінки дівчат. Це зумовлює необхідність пошуку новітніх ефективних шляхів профілактики насильства стосовно дівчат, покращення їх соціально-психологічного стану, діагностики і профілактики девіантної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батьків не обирають ... (проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні) / за ред. Ю. Якубової [та ін.]. – К. : А. Л. Д., 1997. – 144 с.
2. Виявлення, попередження і розгляд випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: метод. матеріали для прац. освіти / [авт.-упоряд. : С. Буров, І. Дубиніна, Ю. Онишко та ін.]. – К. : Вид. «КАЛІТА», 2007. – 36 с.
3. Духновский С. Характер переживания насилия в психологическом времени личности / С. Духновский // Материалы региональной научно-практической конференции (с международным участием), «Женский вопрос» накануне 21 века / отв. ред. Я. Воронова. – Курган : Курган. гос. ун-т, 2000. – С. 165 – 167.
4. Збірка інформаційних матеріалів та нормативно-правових актів з питань попередження насильства в сім'ї, зокрема над дітьми / уклад. Т. Журавель. – К. : Вид. дім «КАЛІТА», 2005. – 88 с.
5. Кочетов А. Работа с трудными детьми : [кн. для учителя] / А. Кочетов, Н. Верцинская. – М. : Просвещение, 1986. – 160 с.
6. Менегетти А. Женщина третьего тысячелетия / А. Менегетти ; пер. с итал. Славянской ассоциации Онтопсихологии. – [2-е изд.]. – М. : ННБФ «Онтопсихология», 2002. – 256 с.
7. Пилипенко В. Підліткова агресія у контексті сучасної соціокультурної ситуації / В. Пилипенко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 5 – 23.

Аліна Прищепя,

студентка,

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПРОФІЛАКТИКА ЖОРСТОКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ У СІМ'Ї

У статті розглядається теоретичний і практичний досвід профілактики жорстокого ставлення до дітей як соціально-педагогічної проблеми. Представлений зарубіжний досвід роботи соціальних служб та організацій щодо попередження домашнього насильства над дітьми.

Alina Pryshchepa

PREVENTION OF CRUEL TREATMENT TOWARDS CHILDREN

The article analyzes the theoretic and practical experience of child abuse as a social and educational problem. It presents an international experience of the operation of social service facilities on the prevention of domestic violence against children.

Соціально-педагогічна профілактика жорстокого ставлення до дітей у сім'ї – один з ефективних засобів подолання цього негативного явища. Однак у вітчизняній науковій літературі ця проблема є недостатньо розробленою, оскільки немає сталого загально визнаної моделі попередження жорстокості. Основні причини, на наш погляд, полягають у тому, що протягом тривалого часу держава не приділяла належної уваги питанням жорстокого ставлення дорослих до дітей в родині, тема вважалася забороненою, не обговорювалася, начебто її не існувало. Тому вважаємо за необхідне проаналізувати цю проблему.